

Dorota Szumilas

Biblioteka Narodowa w Warszawie

NIE TYLKO CZECHOW...

[rec. Grażyna Pawlak, *Literatura rosyjska w Teatrze Telewizji w latach 1953–2003. Dokumentacja*”, wyd. przez Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich w Warszawie w 2014 r.]

Literatura rosyjska w Teatrze Telewizji w latach 1953–2003. Dokumentacja autorstwa Grażyny Pawlak jest interesującą publikacją analizującą repertuar Teatru Telewizji pod kątem wykorzystania w nim tekstów autorów rosyjskich (dramatów oraz adaptacji tekstów niedramatycznych). Teatr Telewizji był niezwykle popularny dzięki dostępności do szerokiego odbiorcy, a także dzięki wysokiej jakości spektakli z doborową obsadą aktorską. Któż nie oglądał choćby jednego spektaklu Teatru TV..., wspomnienia budzą pewną nostalgię.

Autorka we *Wstępie* przedstawiła metodę pracy, która pozwoliła zgromadzić tak bogaty materiał faktograficzny. Uwzględnione zostały spektakle przygotowane przez wszystkie krajowe ośrodki telewizyjne. Ich wykaz, stanowiący trzon pracy, opracowany został na podstawie *Dokumentacji Programowej* znajdującej się w Ośrodku Dokumentacji i Zbiorów Programowych Telewizji Polskiej S.A. Zawiera dane 479 spektakli premierowych 143 autorów rosyjskich, w tym: 23. pisarzy dawnych i 120. współczesnych.

Autorka wykorzystane źródła podzieliła na trzy kategorie: 1) Materiały archiwalne; 2) Opracowania dokumentacyjne oraz 3) Bibliografie. Niezwykle cenna jest analiza źródeł archiwalnych, których podstawę stanowiły wymienione materiały źródłowe w postaci akt zgromadzonych w Ośrodku Dokumentacji i Zbiorów Programowych Telewizji Polskiej S.A. Podstawą ich zapisu było tzw. „zgłoszenie emisyjne”, nazywane także „zgłoszeniem spikerowskim”, przygotowywanym dla każdego programu telewizyjnego od początku publicznych emisji. Dane w nim zawarte są szczególnie cenne, gdyż przez pierwsze lata spektakle Teatru TV były nadawane „na żywo” i stanowią często jedyny ślad danej emisji.

Badając materiał archiwalny, Autorka zwróciła uwagę na fakt, że w latach 1953–2003 kilkakrotnie zmieniał się wzór zgłoszeń, idący w kierunku uzyskania zapisu jednolitego w treści i o możliwie przejrzystej strukturze. Przyjęty został chronologiczny układ arkuszy, gromadzonych początkowo w skoroszytach miesięcznych, oprawianych w roczniki. Od początku lat 60. „zgłoszenia” gromadzono już tylko w postaci luźnych kart w teczkach dziennej *Dokumentacji programowej*, w układzie chronologicznym. Liczba teczek znacznie wzrosła po wprowadzeniu emisji II programu TVP w 1970 roku. Materiały te zostały zmikrofilmowane, a arkusze archiwalne zniszczone. Natomiast informacje, które były umieszczane w prasie i które

trafiały do telewizjów, miały charakter wtórny, gdyż były przygotowywane dla prasy z trzytygodniowym wyprzedzeniem i często miała miejsce ich bieżąca korekta. Inną trudność stanowił fakt niekompletności informacji zawartych w zgłoszeniach emisyjnych. W przypadku wątpliwości co do faktu, czy spektakl był rzeczywiście wyemitowany, źródłem uzupełniającym był *Diariusz telewizyjny* przygotowywany w Redakcji Studiów i Oceny Programów pod red. Tadeusza Pszczolowskiego.

Praca ta jest także cennym zbiorem informacji o dokonaniach ówczesnie działających ośrodków telewizyjnych: poznańskiego, katowickiego i łódzkiego. Materiał zgromadzony w *Diariuszu* był – jak pisze Autorka – przeznaczony do użytku wewnętrznego dla celów dokumentacyjno-kronikarskich. Obecnie dostępny jest tylko w trzech kopiach, w następujących instytucjach: Ośrodku Badania Opinii Publicznej i Studiów Programowych Polskiego Radia i Telewizji (obecnie w Ośrodku Dokumentacji i Zbiorów Programowych Telewizji Polskiej S.A), Państwowej Wyższej Szkole Filmowej, Telewizyjnej i Teatralnej im. Leona Schillera w Łodzi oraz w Bibliotece Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zarejestrowana została w nim programowa działalność poszczególnych ośrodków telewizyjnych, a także zmiany o charakterze organizacyjnym. Zapisy w obrębie poszczególnych ośrodków zgromadzone zostały w układzie chronologicznym. Jednostkowe opisy w przypadku programów artystycznych zawierają takie dane, jak: nazwisko autora, reżysera, często scenografa, sporadyczne są natomiast informacje o autorach adaptacji i muzyki (lub opracowania muzycznego). Natomiast zawsze odnotowywano typ programu: transmisja, inscenizacja własna, przeniesienie, a wyjątkowo: nazwisko odtwórców głównych ról.

Kolejne źródło, określone jako „uzupełniające”, stanowiła *Bibliografia Teatru TV (1953–1967)*, opracowana przez Hannę Okraskową i Eleonorę Zaleską, przechowywana w Teatrze Telewizji w postaci maszynopisu. Zawiera ona opisy spektakli, które uwzględniają takie dane, jak: data emisji, nazwisko autora i tytuł oraz nazwiska: tłumacza, adaptatora, reżysera, scenografa, autora muzyki, scenografa, choreografa i nazwiska aktorów. Dane te nie były porównywalne z danymi w zgłoszeniach emisyjnych, gdyż zawierały często tylko datę emisji, nazwisko autora i datę spektaklu. *Bibliografia Teatru TV...* zawiera także niepełny opis premier.

Grażyna Pawlak sięgnęła także do innego źródła: maszynopisu *Teatr Telewizji Polskiej. Katalog*, opracowany w Wydziale Dokumentacji Programowej TVP, który powstał we współpracy z Redakcją Teatru Telewizji w latach 1980–1982. Zawiera dane 280 spektakli z lat 1958–1973, zarejestrowanych na taśmie filmowej i uznanych przez Redakcję Teatru Telewizji za najcenniejsze. Zawarte w nim opisy spektakli zawierają: nazwisko autora, tytuł (w tym również pierwowzoru literackiego) oraz nazwiska: tłumacza, adaptatora, reżysera, realizatora telewizyjnego, scenografa, muzyka, a przy wykonawcach – informacje dotyczące ról aktorskich. Ponadto uwzględniono informację o dacie emisji oraz dane techniczne (szerokość i rodzaj taśmy oraz rzeczywisty czas nagrania).

Autorka sięgnęła ponadto do zasobów Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk (GUKPiW), znajdującego się w Archiwum Akt Nowych. Zosta-

ly one przejrane pod względem możliwości ingerencji cenzury w spektakle telewizyjne lub uwagi cenzorskie na temat ich autorów. Warto tu nadmienić, że ingerencja cenzury nie różniła się od ingerencji w dzieła szeroko rozumianej humanistyki. Zgodnie z ówczesnymi zaleceniami, nie mogły pojawiać się utwory krytyczne wobec obowiązującej ideologii PZPR. Najnowsza historia musiała być także przedstawiona z obowiązującą wykładnią, ze szczególnym uwzględnieniem pozytywnego wizerunku ZSRR i jego obywateli.

Widać zatem, z jak ciekawym materiałem zetknęła się Autorka. Czasochłonność opracowywanego zestawienia na pewno rekompensowała pasjonująca wręcz tematyka źródeł i zawartych w nich danych. Danych dotyczących historii polskiej Telewizji, w której także my, widzowie – co prawda pośrednio – uczestniczyliśmy i ciągle w jakimś stopniu uczestniczymy.

Pierwszą inscenizacją teatralną, która ukazała się w ramach Teatru TV, był fragment *Lalki* Bolesława Prusa przeniesiony z Teatru Polskiego w Warszawie. Spektakl został wyemitowany na żywo 15 listopada 1952 roku. Były to początki telewizji w Polsce. Największa popularność Teatru TV przypadła na lata 70. Spektakle były realizowane przez takich wybitnych reżyserów, jak: Adam Hanuszkiewicz, Jerzy Antczak, Jerzy Gruz. Osiągnięciem twórców Teatru TV jest ukształtowanie własnego stylu i autonomii widowiska telewizyjnego, jedynego w swoim rodzaju, na który wpływały także towarzyszące spektakłom wprowadzające prelekcje. Widowiska w ramach Teatru TV w ciągu omawianego czasu były różne, na przestrzeni 50 lat działało ponad dwadzieścia różnych scen. Któż nie pamięta słynnej *Kobry*... Zatem były to m.in.: Teatr Sensacji i Fantastyki „Kobra”, Telewizyjne Studio Literackie, Teatr Młodego Widza, Teatr Współczesny, Studio Niedziela, Studio Teatralne Dwójki i in. Przedstawiono ponad 5 tysięcy spektakli, wykorzystujących dzieła autorów reprezentujących 44 literatury narodowe. Wśród nich największą grupą stanowiły dzieła i adaptacje literatury rosyjskiej.

Zrealizowano 480 spektakli premierowych, w tym 216 na podstawie rosyjskiej klasyki, a 264 widowiska teatralne były oparte na utworach pisarzy współczesnych. Wszystkich emisji, w tym powtórkowych, we wszystkich programach TVP było 753.

Najchętniej realizowanym autorem rosyjskim okazał się Czechow: 53 premie-ry, łącznie z emisjami powtórkowymi – 99 emisji. Czechow wyprzedził: Szekspira (44 utwory), Strindberga (34), Dostojewskiego i Shawa (po 29) oraz Gorkiego (25). Wśród klasyków rosyjskich sięgnięto po utwory: Dostojewskiego (31 spektakli premierowych), Gorkiego (25), Gogoła (22), Puszkina (12), Turgieniewa (11) i Ostrowskiego (11). A także utwory: Andriejewa, Awierczenki, Baszkircewa, Błoka, Briusowa, Gonczarowa, Gribojedowa, Jesienina, Lermontowa, Leskowa, Niekrasowa, Sałtykowa-Szczedrina, Sologuba, Suchowo-Kobyli- na oraz A. i L. Tolstojów. Jeżeli chodzi o współczesnych autorów rosyjskich, sięgano po utwory między innymi Arbusowa, Wampilowa, Triendriakowa czy Gorina (łącznie 15 spektakli premierowych). Lista współczesnych autorów rosyjskich jest o wiele dłuższa. Z przeznaczeniem dla dziecięcej i młodzieżowej widowni wybrano utwory: Bułyczowa, Cyfierowa, Czukowskiego, Kiczanowej, Lifszycy, Michalkowa, Marszaka, Masłowa, Obrazcowa, Prokofiewa, Sapgira, B. i W. Sudaruszkinów, J. Szwarcy i J. Tajca.

Autorka przedstawiła w dalszej kolejności utwory wystawiane w poszczególnych dekadach. Pierwszym autorem był Wsiewołod Iwanow (jego sztuka wystawiona została 27.03.1953 r.) – był to fragment *Pociągu pancernego*. Natomiast pierwszą pełnospektaklową sztuką było *Okno w lesie* Leonida Rachmanowa i Jewgienija Ryssa w reż. J. Słotwińskiego. Inauguracja programu telewizyjnego w Polsce odbyła się 25.10.1952 roku, a Teatr TV ruszył w przeciagu kolejnego roku. Adoptowana na potrzeby spektakli telewizyjnych w tym czasie literatura nawiązywała do najtrudniejszych doświadczeń historycznych pierwszej połowy XX wieku. Głębsze dylematy moralne bohaterów pojawiały się rzadko – wybierano utwory, które odsłaniały nieskomplikowaną w swojej strukturze rzeczywistość. Chętnie natomiast sięgano do tematyki rewolucyjnej lub doświadczeń wojennych. Biorąc pod uwagę liczbę 480 widowisk zrealizowanych na podstawie literatury rosyjskiej, 9 z nich znalazło miejsce na liście Złotej Setki Teatru Telewizji. Lista ta powstała w 1999 roku z 300 wyróżnionych przez widzów spektakli. Warto zwrócić uwagę, że Kolekcja Złotej Setki Teatru Telewizji jest dostępna w Zakładzie Dokumentów Dźwiękowych i Audiowizualnych Biblioteki Narodowej.

W latach 50. wystawiano 31 spektakli. W zakresie literatury klasycznej sięgano najchętniej do Czechowa i Gogola. Na podstawie utworów Czechowa przedstawiono 7 spektakli: *Chórzystka*, *Humoreski*, *Partia winta*, *Pieśń łabędzia*, *Przy trakcie* oraz dwukrotnie *Oświadczyły*); według utworów Gogola: *Ożenek*, *Plaszcz*, *Gracze*. Wykorzystano także teksty: M. Gorkiego (*Matka*), Sałtykowa-Szczedriny (*Cienie*) i Awierczenki (*Samobójca*), a także dla dzieci adaptację sztuki *Czarodziejski bęben*.

W latach 2000–2003 przygotowano zaledwie trzy spektakle premierowe, co było efektem zmiany polityki repertuarowej TVP u progu XXI wieku.

Nie sposób tu wymienić autorów i tytuły wszystkich wystawionych i adaptowanych utworów w ciągu 50-lecia ich wystawiania w Teatrze TV. Niech ta recenzja będzie zachętą do sięgnięcia po publikację Grażyny Pawlak, w której został szeroko omówiony rosyjski repertuar w poszczególnych dekadach XX wieku, obejmujący twórczość takich pisarzy jak: Czechow, Dostojewski, Gorki, Gogol, Bulhakow, Arbuzow, Puszkina, Turgieniew i Ostrowski. Autorka analizuje także współczesną literaturę rosyjską w repertuarze Telewizji Polskiej po przelomowym 1989 roku. Wśród autorów, do których utworów sięgano, można wymienić takich jak: Pietruszewska, Złotnikow, Jerofiejew.

W omawianej pracy szczególnie ważne miejsce zajmują wykazy: *Rejestr spektakli przygotowanych na kanwie literatury rosyjskiej, wystawionych na scenie Teatru Telewizji w latach 1953–2003* (s. 61–158), *Chronologiczny wykaz premierowych spektakli Teatru Telewizji w latach 1953–2003* oraz indeksy: tytułów i nazwisk. Wspomniane wykazy wzbogacone zostały nazwiskami: tłumacza, adaptatora, reżysera, realizatora telewizyjnego, scenografa, autora muzyki lub opracowania muzycznego, a także choreografa. Kolejny wykaz obejmuje nazwiska aktorów i ich ról uszeregowanych alfabetycznie. Inne cenne dane wyznacza: symbol programu telewizyjnego, data premiery, czas trwania spektaklu, godzina emisji, nazwa sceny telewizyjnej i ośrodek realizującego spektakl oraz nazwisko autora słowa wstępnego, czas trwania wstępu

oraz daty kolejnych powtórzeń. Zamieszczona została także informacja bibliograficzna prasowej recepcji emitowanych spektakli, zawierająca indeks recenzentów w roku premiery, a w przypadku not – alfabetyczna kolejność tytułów pism.

Niniejsza publikacja zawiera niezwykle cenny materiał faktograficzny, z jednej strony z zakresu historii Telewizji Polskiej w jej wycinku obejmującym Teatr TV, a z drugiej – może służyć jako przyczynek do głębszej analizy literatury rosyjskiej